

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 19 (2015)

Elizabeth A. Zachariadou, *Studies in Pre-Ottoman Turkey and the Ottomans*, Ashgate Variorum (Variorum Collected Studies Series), 2007, xiv+332 pages.

Μαρίνος Σαρηγιάννης

doi: [10.12681/deltiokms.312](https://doi.org/10.12681/deltiokms.312)

Copyright © 2015, Μαρίνος Σαρηγιάννης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σαρηγιάννης Μ. (2015). Elizabeth A. Zachariadou, *Studies in Pre-Ottoman Turkey and the Ottomans*, Ashgate Variorum (Variorum Collected Studies Series), 2007, xiv+332 pages. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 19, 401–406. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.312>

Elizabeth A. Zachariadou, *Studies in Pre-Ottoman Turkey and the Ottomans*, Ashgate Variorum (Variorum Collected Studies Series), 2007, xiv+332 pages.

Με αισθήματα ιδιαίτερης τιμής και ικανοποίησης φιλοξενούμε στον παρόντα τόμο του *Δελτίου* την παρουσίαση της δεύτερης συναγωγής των μελετών της καθηγήτριας Ελισάβετ Ζαχαριάδου που εκδόθηκε στη διακεκριμένη σειρά *Variorum Collected Studies* των εκδόσεων Asghate. Η κυρία Ελισάβετ Ζαχαριάδου είναι σήμερα η πρύτανης της ελληνικής τουρκολογίας και μία από τις κορυφαίες μορφές της διεθνούς τουρκολογικής επιστήμης. Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών σεμνύνεται διότι το υπηρέτησε από της θέσεως του μέλους του Διοικητικού Συμβουλίου και της συντακτικής επιτροπής του *Δελτίου ΚΜΣ* επί μακρά σειρά ετών και συνέβαλε με την παρουσία, τις συμβουλές και τις προτάσεις της στην προαγωγή του επιστημονικού του έργου. Το έργο, η ιστορική της σκέψη και η επιστημονική της κρίση στα ζητήματα της οθωμανικής ιστορίας και της σπουδής του Μικρασιατικού Ελληνισμού αποτελούν για μας στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών ανεκτίμητη παρακαταθήκη, η οποία μας εμπνέει και μας καθοδηγεί.

Π. Μ. Κ.

Είναι γνωστή και αναμφισβήτητη η τεράστια συμβολή της Ελισάβετ Ζαχαριάδου στη μελέτη τόσο της πρώιμης (και όχι μόνο) οθωμανικής όσο και της ύστερης βυζαντινής, αλλά και της μεταβυζαντινής ή, εν πάση περιπτώσει, νεοελληνικής ιστορίας. Μπορεί μάλιστα να ειπωθεί ότι ακριβώς αυτή η σύγχυση των όρων που πρέπει να χρησιμοποιήσει ο ερευνητής αποτελεί δείκτη του πεδίου στο οποίο εργάζεται η Ζαχαριάδου και της προσέγγισής της σε αυτό, καθώς αποτελεί σχεδόν μοναδικό παράδειγμα ιστορικού που χειρίζεται με την ίδια άνεση τις ελληνικές (βυζαντινές και μεταβυζαντινές) και τις τουρκικές (οθωμανικές και προοθωμανικές) πηγές (για να μην αναφερθούμε στις διάφορες δυτικές, ιταλικές κυρίως) για να δια φωτίσει μια περίοδο που συνήθως μελετάται μόνον από μία πλευρά. Ο ανά χείρας τόμος, που συγκεντρώνει είκοσι πέντε άρθρα δημοσιευμένα από το 1983 έως το 2005 σε διάφορες περιοδικές και μη εκδόσεις, στην αγγλική και γαλλική γλώσσα [είχε προηγηθεί άλλος ένας τόμος της σειράς *Variorum Reprints: Romania and the Turks (c. 1300-*

c. 1500), το 1985], εικονογραφεί αυτήν τη διαπίστωση, καθώς περιλαμβάνει θέματα που απασχολούν παραδοσιακά τόσο την οθωμανολογική όσο και τη νεοελληνιστική ιστοριογραφία, εξεταζόμενα με τη βοήθεια πηγών τόσο διαφορετικών όσο οθωμανικά έγγραφα, βυζαντινά χρονικά ή βενετικές εκδόσεις.

Στο πρώτο μέρος του τόμου (*Before the Ottoman Empire*: όπως γίνεται συνήθως στις σειρές *Variogum*, δεν υπάρχει ενιαία σελιδαρίδμηση), ο αναγνώστης βρίσκει εννέα άρθρα σχετικά με τα εμιράτα της Μικράς Ασίας του 13ου και 14ου αιώνα και τις σχέσεις μεταξύ τους αλλά και με τον βυζαντινό κόσμο. Το πρώτο άρθρο, “The Oğuz tribes: the silence of the Byzantine sources”, ασχολείται με το παλιό πρόβλημα των διάφορων τουρκικών φυλών που δρούσαν στη βυζαντινή μεθόριο, παρατηρώντας τη σιωπή των βυζαντινών πηγών σχετικά με τις διαφοροποιήσεις και τις ονομασίες τους. Η πιθανότερη ερμηνεία, κατά τη Ζαχαριάδου, είναι ότι οι Βυζαντινοί ενδιαφέρονταν κυρίως για τους κρατικούς σχηματισμούς των αντιπάλων τους, παραβλέποντας ό,τι εκείνοι αντλούσαν από τις νομαδικές φυλές που συνέρρεαν στην περιοχή. Το δεύτερο άρθρο, “Religious dialogue between Byzantines and Turks during the Ottoman expansion”, εξετάζει τις επαφές μεταξύ Βυζαντινών και Οθωμανών λογίων και τις θεολογικές συζητήσεις τους, όπως καταγράφονται στο έργο του Γρηγορίου Παλαμά και του Μανουήλ Παλαιολόγου, εμβαδύνοντας ταυτόχρονα στις ρευστές δρασκευτικές πεποιθήσεις των πρώτων Οθωμανών και των συγγενών τους τουρκικών φύλων. Στο άρθρο που επιγράφεται “Notes sur la population de l’Asie Mineure turque au XIVe siècle”, η Ζαχαριάδου ξαναδιαβάζει την ιστορία της τουρκικής εξάπλωσης στη Μικρά Ασία τον 14ο αιώνα, εστιάζοντας στην προσχώρηση Χριστιανών στις τάξεις των Τούρκων εμίρηδων με διάφορους τρόπους, από τη μισθοφορική υπηρεσία και τις επιγαμίες μέχρι τις εθελούσιες αποχωρήσεις συμπαγών ομάδων από τον βυζαντινό κόσμο. Το επόμενο άρθρο, “Notes on the wives of the emirs in fourteenth-century Anatolia”, αναλύει τις γνωστές συζύγους των Τούρκων ηγεμόνων της Μικράς Ασίας με έμφαση σε όσες προέρχονταν από χριστιανικό περιβάλλον και στο ρόλο τους, ενώ στο ίδιο πλαίσιο, “The presents of the emirs”, καταγράφονται τα δημοφιλή είδη υφασμάτων και ενδυμασίας στις τουρκικές αυλές της περιοχής και καταδεικνύεται η επίδρασή τους στο βυζαντινό ένδυμα του 14ου και 15ου αιώνα¹. Στο άρθρο

1. Βλ. και την πρόσφατη μελέτη της, “The Mosque of Kahriye and the Eastern inclinations of its late Byzantine patron”, *Archivum Ottomanicum* 30 (2013), 281-301.

“S’enrichir en Asie Mineure au XIVE siècle” η Ζαχαριάδου εξετάζει την οικονομική ζωή στα τουρκικά εμιράτα με βάση πληθώρα πηγών, αναλύοντας κατά σειρά τη δασμολόγηση του διεθνούς εμπορίου, την προσέλκυση γενοβέζικων και βενετικών κεφαλαίων, την πολεμική λεία, τους φόρους υποτελείας και τη χρήση Τούρκων μισθοφόρων από Βυζαντινούς, Γενουάτες και άλλους. Τέλος, τρία άρθρα ασχολούνται με αντίστοιχα συγκεκριμένα εμιράτα της περιοχής, εντοπίζοντας και αναλύοντας δυσεύρετες και πολύτιμες προσωπογραφικές και χρονολογικές πληροφορίες: το εμιράτο του Καραμάν (“The early years of Ibrahim I. Karamanoğlu”) στην κεντρική Μικρά Ασία, του Καρασί (“The emirate of Karasi and that of the Ottomans: two rival states”) στα Δαρδανέλια και την Τρωάδα, και της Σινώπης (“Gazi Çelebi of Sinope”) στον Πόντο.

Το δεύτερο μέρος του τόμου (The early Ottomans) περνά στο πλέον επιτυχημένο από τα τουρκικά εμιράτα, εκείνο των Οθωμανών, εστιάζοντας πιο συγκεκριμένα στην πρώιμη περίοδο της ανάπτυξής του, από τις αρχές του 14ου αιώνα μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 15ου. Το άρθρο που επιγράφεται “Natural disasters: moments of opportunity” ασχολείται με το ρόλο ορισμένων τυχαίων γεγονότων στην οθωμανική εξάπλωση, και συγκεκριμένα της πλημμύρας του Σαγγάριου γύρω στο 1300 και του γνωστότερου σεισμού της Καλλίπολης το 1354: και οι δύο καταστροφές εκμηδένισαν βυζαντινές οχυρώσεις και διευκόλυναν το πέρασμα φυσικών συνόρων. Στο επόμενο άρθρο (“Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman chronicles”), η Ζαχαριάδου μελετά μια πτυχή της σκοτεινής αλλά και συναρπαστικής περιόδου της Μεσοβασιλείας (από τη μάχη της Άγκυρας, το 1402, ως την τελική επικράτηση του Μεχμέτ Α΄ επί των αδελφών του το 1413): η εξονυχιστική μελέτη οθωμανικών, βυζαντινών και ιταλικών πηγών επιτρέπει την ανασύσταση των κινήσεων, στρατιωτικών και διπλωματικών, του άτυχου Σουλεϊμάν Τσελεμπή, γιου του Βαγιαζίτ Α΄. Παρόμοια είναι και η περίπτωση του άρθρου “Marginalia on the history of Epirus and Albania (1380-1418)”, όπου η ίδια τακτική εφαρμόζεται στην ιστορία της δυτικής ακτής των Βαλκανίων τις τελευταίες δεκαετίες του 14ου και τις πρώτες του 15ου αιώνα. Το επόμενο άρθρο, “From Avlona to Antalya: reviewing the Ottoman military operations of the 1380s”, εξετάζει την οθωμανική εξάπλωση κατά τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Μουράτ Α΄ και καταδεικνύει τη σχέση της με την εμπορική και στρατηγική οδό Εγνατία, οι βασικοί άξονες της οποίας διατήρησαν τη σημασία τους και στην οθωμανική περίοδο. Βορειότερα, στην

περιοχή του Δούναβη, οι οθωμανικές δραστηριότητες επί Μεχμέτ Α΄ εξετάζονται προσεκτικά με βάση τα υπομνήματα του πρέσβη του δούκα της Βουργουνδίας, ο οποίος διερευνούσε τη δυνατότητα σύμπληξης ενός αντιμουσουλμανικού μετώπου [“Ottoman diplomacy and the Danube frontier (1420-1424)”]. Τέλος, στο άρθρο “Lauro Quirini and the Turkish sandjaks (ca. 1430)” η Ζαχαριάδου ασχολείται αναλυτικά με τον κατάλογο των οθωμανικών επαρχιών (σαντζακιών), όπως παραδίδεται στις επιστολές του βενετοκρατικού Lauro Quirini (1458 και 1464), δείχνοντας με τη γνωστή της εμβριδεια ότι ο κατάλογος στην πραγματικότητα αποδίδει την οθωμανική πραγματικότητα πιστά μεν αλλά μερικές δεκαετίες πριν, γύρω στο 1430.

Στο τρίτο μέρος (The Aegean world) εξετάζονται διάφορα θέματα σχετικά με τον κόσμο του Αιγαίου: εδώ τα χρονικά όρια εκτείνονται μέχρι και τα μέσα του 17ου αιώνα, μια περίοδο που τα τελευταία χρόνια απασχόλησε όλο και περισσότερο την έρευνα της Ζαχαριάδου². Το πρώτο άρθρο της ενότητας, “Notes on the *subaşı*s and the early *sancakbeyis* of Gelibolu”, επανέρχεται στην κατάκτηση της Καλλίπολης αλλά και εν μέρει στον Lauro Quirini για να περιγράψει με λεπτομέρεια τη θέση της περιοχής στο διοικητικό και στρατιωτικό σύστημα του οθωμανικού κράτους το πρώτο μισό του 15ου αιώνα. Στο επόμενο άρθρο, “Holy war in the Aegean during the fourteenth century”, η Ζαχαριάδου επιχειρεί ανασκόπηση της ναυτικής δράσης των τουρκικών εμιράτων του 14ου αιώνα, και ιδιαίτερα του Καρασί, του Σαρουχάν, του Μεντεσέ και του Αϊδινίου, εναντίον των βενετικών και γενοατικών κτήσεων στο Αιγαίο, δείχνοντας τις αναλογίες με την οθωμανική χερσαία δράση της ίδιας περιόδου όσον αφορά τόσο τη νομαδική εφαρμογή του ιδεώδους του «ιερού πολέμου», όσο και τις μεθόδους κατάκτησης μέσω της εγκαθίδρυσης σχέσεων υποτέλειας. Το άρθρο “The sandjak of Naxos in 1641” βασίζεται σε ένα έγγραφο από την Πάτμο³ που καταγράφει τα εισοδήματα του Καπουντάν Πασά από το σύνολο σχεδόν των νησιών του κεντρι-

2. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη μεγάλη συλλογική προσπάθεια υπό τη διεύθυνσή της για τη συστηματική δημοσίευση του Τουρκικού Αρχείου Ηρακλείου.

3. Η μακρά ενασχόληση της Ζαχαριάδου με τη μονή του Αγίου Ιωάννη της Πάτμου, σε συνεργασία με διαπρεπείς συναδέλφους της του εξωτερικού, μας έδωσε πρόσφατα τον τόμο N. Vatin, G. Veinstein, E. Zachariadou, *Catalogue du fonds ottoman des archives du monastère de Saint-Jean à Patmos. Les vingt-deux premiers dossiers*, Athènes: Fondation Nationale de la Recherche Scientifique – Institut de Recherches Byzantines (Sources 15), 2011.

κού Αιγαίου. Στο επόμενο άρθρο, “Monks and sailors under the Ottoman sultans”, έγγραφα και περιπτώσεις από τα μοναστήρια του Αγίου Όρους και της Πάτμου αξιοποιούνται για να καταδείξουν την ενεργό εμπλοκή των μοναχών σε ναυτιλιακές επιχειρήσεις ήδη από τον 14ο αιώνα και τη συμβολή των μοναστηριών στη δημιουργία του ελληνικού εμπορικού στόλου, αλλά και τις σχέσεις τους με τις μεσογειακές δυνάμεις και τους πειρατικούς στολίσκους. Τέλος, το άρθρο που επιγράφεται “Changing masters in the Aegean” εξετάζει τη μακρά περίοδο των διαδοχικών μεταβολών στην κυριαρχία του Αιγαίου και τη θέση των νησιωτικών πληθυσμών κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας: η Ζαχαριάδου δείχνει τη ρευστότητα των ταυτοτήτων αυτών των πληθυσμών, που υπερέβαιναν κρατικά και θρησκευτικά σύνορα.

Το τελευταίο μέρος του τόμου (The Greek Orthodox subjects of the Sultan) επικεντρώνεται πιο συγκεκριμένα στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς κάτω από την οθωμανική κυριαρχία. Στο “The neomartyr’s message”, η Ζαχαριάδου επιχειρεί μια συνολική ανασκόπηση του φαινομένου των νεομαρτύρων, με έμφαση στην οθωμανική περίοδο, για να καταδείξει τη χρήση των βίων τους και των παραδειγμάτων τους από την Εκκλησία προκειμένου να προωθηθεί ο ρόλος στην οργάνωση της ζωής των χριστιανών υπηκόων του σουλτάνου. Τρία άρθρα αφορούν την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: το πρώτο, “Les notables laïques et le Patriarcat œcuménique après la chute de Constantinople” (μετάφραση ενός κεφαλαίου από τα *Δέκα τουρκικά έγγραφα για τη Μεγάλη Εκκλησία (1483-1567)*, Αθήνα 1996), εξετάζει την οργάνωση του Πατριαρχείου και της ορθόδοξης κοινότητας στην πρωτεύουσα, με έμφαση στο ρόλο που έπαιξαν οι κοσμικοί άρχοντες, γόνοι μεγάλων βυζαντινών οικογενειών. Στο δεύτερο, “Constantinople se repeuple”, η Ζαχαριάδου αναλύει τη σύνδεση και προέλευση του ελληνικού πληθυσμού της πόλης τον πρώτο αιώνα μετά την Άλωση, εξετάζοντας τόσο μεμονωμένες ενδεικτικές περιπτώσεις όσο και μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών. Το τρίτο άρθρο (“La chute de Constantinople en 1453 et la mythologie postérieure”) ασχολείται με τις διάφορες παραδόσεις σύμφωνα με τις οποίες η Πόλη δεν καταλήφθηκε εξ εφόδου αλλά παραδόθηκε, και η Ζαχαριάδου επιχειρεί να ερμηνεύσει την εμφάνιση και την αξιοσημείωτη μακροβιότητα τέτοιων παραδόσεων. Το τελευταίο άρθρο της ενότητας και του τόμου, “The worrisome wealth of the Čelnik Radić”, αφορά μια ειδική περίπτωση, έναν πλούσιο Σέρβο αριστοκράτη και αξιωματούχο που αποσύρθηκε στο Άγιον Όρος γύρω στο 1433: χάρη σε δύο οθωμανικά έγγραφα από τη μονή Κασταμονίτου μαθαίνουμε ότι

ο μοναχισμός δεν τον εμπόδισε να διαχειρίζεται την περιουσία του στη Σερβία, με τη βοήθεια μάλιστα του μπεηλέρμπεη της Ρούμιλης.

Συνοψίζοντας, είναι νομίζουμε σαφές ότι ο τόμος αποτελεί πολύτιμη συνεισφορά στη βιβλιογραφία, τόσο λόγω της διασποράς πολλών άρθρων σε δυσεύρετες ενίοτε περιοδικές ή άλλες εκδόσεις, όσο και λόγω της ποιότητας των εργασιών, που φωτίζουν πάμπολλες πτυχές της ύστερης βυζαντινής, της πρώιμης οθωμανικής και της νεοελληνικής ιστορίας. Καθώς η συγγραφική παραγωγή της Ζαχαριάδου, που συγκαταλέγεται στους πολυγραφότερους ιστορικούς της εποχής μας, έχει συνεχιστεί αδιάλειπτη και πάντα με την ίδια ποιότητα και μετά τη δημοσίευση του ανά χείρας τόμου, ο αναγνώστης δεν μπορεί παρά να εύχεται την έκδοση και νέας συλλογής των άρθρων της, της τρίτης κατά σειρά.

ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ